

DOI: 10.31648/pl.6996

JOANNA CHŁOSTA-ZIELONKA

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8057-1898>

e-mail: j.chlosta-zielonka@uwm.edu.pl

Ewa Zdrojkowska, *Literacki atlas Warmii i Mazur*, Instytut Północny w Olsztynie, Olsztyn 2020, ss. 145

Literacki atlas Warmii i Mazur autorstwa Ewy Zdrojkowskiej, to niezwykle ciekawa, napisana barwnym, ale przystępnym językiem, książka, która powinna znaleźć się na półce każdego mieszkańca Warmii i Mazur, a może przede wszystkim każdego Polaka, który chce wiedzieć, co w tej krainie warto zobaczyć i o czym trzeba się dowiedzieć, by poznać jej tożsamość. Autorka buduje bowiem w swojej relacji, będącej zapisem nagranych w ostatnich latach reportaży, wykorzystanych w audycjach radiowych emitowanych w Radiu Olsztyn, obraz ważnych kulturowo miejsc, świadczących o dziedzictwie historyczno-kulturowo-literackim Krainy Tyśiąca Jezior. Ewa Zdrojkowska, z wykształcenia polonistka, czuła na słowo pisane i mówione, całe swoje życie zawodowe poświęciła propagowaniu wiedzy o historii, kulturze i literaturze Warmii i Mazur. Jej audycje, m.in. *Literacki atlas Warmii i Mazur*, *Rozmówki polsko-polskie czy Kronikarz warmińsko-mazurski*, emitowane na falach olsztyńskiego radia od wielu lat, przyciągają słuchaczy pragnących dowiedzieć się więcej szczegółów z wypowiedzi interesujących rozmówców, którzy są specjalistami tematu. Autorka ma już na swoim koncie wydane w formie książkowej reportaże: *Rozmówki polsko-polskie. Wywiady radiowe* (2012) i *Szeroki kął widzenia*, zredagowany wspólnie z Sylwią Białecką (2015).

Książka Ewy Zdrojkowskiej ma niebywałą wartość. Pokazuje w efektowny sposób, poprzez reportażowo-literackie obrazki, istniejące niczym błyski filmowych kadrów najważniejsze znaki kulturowej obecności na ziemi warmińsko-mazurskiej poetów i pisarzy zarówno narodowości polskiej, jak i niemieckiej, tworzących tutaj w różnych epokach historycznych. Umiejętnie relacjonuje ich związki z przestrzenią, która przecież zmieniała swoją przynależność państwową, ale materialnie pozostawała taka sama: jako doskonała przestrzeń krajobrazowa inspirująca twórczo, dająca ukojenie swoim niepowtarzalnym urokiem. Wykorzystuje w swojej publikacji pojęcie miejsca pamięci (*lieux memoire*) zdefiniowane po raz pierwszy jeszcze w latach 70. ubiegłego wieku przez Pierre'a Norę (Nora 1974), postulującego tworzenie miejsc w postaci historycznych archiwów,

muzeów, izb, w których narody, społeczności czy grupy etniczne składają swoje wspomnienia tworzące część ich osobności.

Autorka we wszystkich relacjach dyskretnie zwraca uwagę na czas, czyli lata 90., w którym rozpoczął się dyskurs mówiący o potrzebie łączenia twórców tej ziemi od czasów najdawniejszych aż po lata XX i XXI wieku. Świadczą o tym daty powstania miejsc emanujących wiedzą o przeszłości: w 1994 roku założono Muzeum Zientary-Malewskiej w Brąswaldzie, w 1996 roku z inicjatywy Mazurskiego Stowarzyszenia Miłośników Twórczości Ernsta Wiecherta w Piersławku urządzono Izbę Pamięci Ernsta Wiecherta, w 1997 otwarto Muzeum Regionalne w Ełku, w 1997 powstało Stowarzyszenie im. Arno Holza z siedzibą w Polsko-Niemieckim Centrum Kultury w Kętrzynie. Są oczywiście inne miejsca, w których pamięć o obecności artefaktów ważnych dla dziedzictwa kulturowego trwa dłużej. Mowa tu o Muzeum K.I. Gałczyńskiego w Praniu działającym od 1965, Muzeum Michała Kajki w Ogródku założonym w 1968 roku czy Mazurskim Domu Pracy Twórczej Igora Newerlego (1957–1987) powstałym po jego śmierci w 1987 roku w Zgonie.

Ewa Zdrojkowska przemieszcza się swobodnie po regionie, przybliżając topograficzne realia, dzięki czemu czytelnik bez problemu może rozpoznać opisywane miejsca. Autorka zaprzyjaźnia go z miejscami pamięci, które stanowią wymienione wcześniej muzea. Zachęca tym samym do zapoznania się z ich historią, udowadniając, jak bardzo miejsce może inspirować twórczo i wiązać na wieki swoim czarem. Jest przewodnikiem, który otwiera dosłownie i w przenośni kolejne pokoje z pamiątkami po pisarzach, by wyjaśnić ich pochodzenie.

Reportaże poświęcone są dziesięciu postaciom związanym życiem z konkretnymi miejscami, w których uczczono ich pamięć w postaci izby czy muzeum i/lub stałej wystawy pamiątek. Są to: Johann Gottfried Herder (Morąg), Ignacy Krasicki (Lidzbark Warmiński), Arno Holz (Kętrzyn), Ernst Wiechert (Piersławek), Michał Kajka (Ogródek), Maria Zientara-Malewska (Brąswałd), Konstanty Ildefons Gałczyński (Pranie), Siegfried Lenz (Ełk), Igor Newerly (Zgon) i Irena Kwintowa (Lidzbark Warmiński).

Znaleźli się tu bohaterowie, którzy ukochali swoje miejsce na ziemi. Są wśród nich pisarze sprzed kilku wieków (Krasicki, Herder), ale głównie urodzeni tutaj w XIX i XX wieku (Holz, Wiechert, Kajka, Zientara-Malewska, Lenz). Znaleźli się także w reportażu twórcy z innych stron Polski. Mam tu na myśli Irenę Kwintową, przybyłą z Kresów do Lidzbarka Warmińskiego tuż po zakończeniu II wojny w 1945 roku, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego związanego z mazurskim Praniem od 1950 roku do śmierci w 1953 i Igora Neverlego, który pojawił się Zgonie w 1957 roku przypadkiem i pozostał tu na trzydzieści lat.

Jak zostali przedstawieni bohaterowie *Literackiego atlasu*? Wystawa upamiętniająca postać księcia biskupa Ignacego Krasickiego, która znajduje się w sali kredensowej zamku stanowiącego część Muzeum Warmińskiego w Lidzbarku Warmińskim, przedstawia go jako pisarza, kolekcjonera dzieł sztuki i znawcę pięknych przedmiotów, ale także człowieka nieszczęśliwego, oddalonego od centrum. Taki wizerunek „księcia poetów” umożliwia spisany przez księdza Foxa, rodem spod warmińskiego Braniewa, *Dyariusz z Heilsberga* oraz relacja prof. Krystyny Stasiewicz, badaczki jego twórczości. Silnie wybrzmiewa w książce religijność poetki Marii Zientary-Malewskiej, która Warmię postrzegała jako ziemię świętą i obdarzoną szczególną łaską Matki Boskiej. Wpływ jej życiowego opiekuna ks. Walentego Barczewskiego uczynił ją postacią nierozdzielnie kojarzoną z Warmią i miejscem jej urodzenia, Białymostem. Jako przedstawiciel mazurskiej kultury, rozwijającej się obok polskiej, przedstawiony został Michał Kajka na tle nowo powstałej ekspozycji w Muzeum w Ogródku. Ilustracją poczucia nieprzerwanego związku z miejscem urodzenia wielu twórców urodzonych na Mazurach są wypowiedzi interlokutorów Ewy Zdrojkowskiej opowiadających o Johannie Gottfriedzie Herderze, Sigfriedzie Lenzu, Arno Holzu czy Ernście Wiechercie. Wymienieni pisarze nie potrafili zapomnieć o ziemi, która ich wykarmiła i ukształtowała osobowość ludzi odważnych, o żelaznych charakterach, niebojących się stawiać czoła losowi. Mówią o nich najlepiej teksty literackie: wiersze, wspomnienia, ale także przedmioty wyeksponowane w miejscach pamięci o nich.

Pojawili się w relacji Zdrojkowskiej także pisarze, którym opisane miejsca dały schronienie, stały się inspiracją, pozwoliły odzyskać nadwątlone siły twórcze. Do takich należała niewątpliwie Irena Kwintowa, która po wojennych przeżyciach związała się z Lidzbarkiem Warmińskim, a przede wszystkim z warmińskim folklorem ludowym, z którego „utkała” swoje baśnie, zebrane i wydane w trzech tomach. W Iłkowie, po ostracyzmie środowiska literackiego epoki socrealizmu, doznał ukojenia i nabrał nowego spojrzenia na życie Konstanty Ildefons Gałczyński. To tutaj powstały jego liryczne, chyba najpiękniejsze w całym dorobku, poematy, także o mazurskiej ziemi. Igora Newerlego przyciągnęła do Zgonu jego żona, Zofia Łapicka, tłumaczka z rosyjskiego, wbrew jego chęciom. Okazało się jednak, że idylliczny, jak pisze autorka *Atlasu*, krajobraz okolicy zauroczył go na zawsze. Poza tym zrealizował on w Bartoszycach swój eksperyment pedagogiczny, opisany w *Archipelagu ludzi odzyskanych*, był też zaangażowany w działania mające na celu zapobieżenie opuszczania swojej ojcowizny przez tzw. tutejszych.

Sprawa pamiątek zgromadzonych w muzeach jest ważna. Rzeczy stają się w opowieściach Ewy Zdrojkowskiej nośnikami pamięci o twórcach, kreują ich

obrazy i łączą nas z nimi. Gdy pisarze nie mogą już nic powiedzieć, fotografie, listy, dokumenty, egzemplarze pierwszych wydań, książki czytane dla przyjemności, bibeloty czy meble przemawiają za nich. Możemy ich ujrzyć jako ludzi zmagających się z codziennością, przeżywający radość i oplakujący nieszczęścia, czerpiący radość ze spacerów i kontemplowania otaczającego krajobrazu, przechowujący cenne i wartościowe dla nich przedmioty, być może przypominające o bliskim ich osobach, oraz ulubione książki. Dowiadujemy się, jak rzeczy stawały się inspiracją dla twórczości, jak rezonowały w utworach literackich.

Najważniejsza jest jednak narracja reportażu, przybierająca formę żywej akcji, jakby wydarzenia sprzed wielu lat działały się na naszych oczach. Z terażniejszości prowadzi nas autorka w czasy „dawniejsze” i przez to często zapomniane. Zasluga to warsztatu samej reportażystki, ale także jej rozmówców, których potrafiła zaangażować do współpracy. Są to opiekujący się wymienionymi miejscami kustosze, ale także historycy, literaturoznawcy, poeci, słowem – znawcy regionu: Teresa Brzeska-Smerek, Małgorzata Jackiewicz-Garniec, Alina Kuzborska, Krystyna Stasiewicz, Jan Chłosta, Zbigniew Chojnowski, Wojciech Kass, Jakub Rudnicki, Jerzy Sikorski, Krzysztof Szatravski czy Rafał Żytyniec, rozpoznawali ze względu na swoje społecznikostwo i zaangażowanie w propagowanie wiedzy o Warmii i Mazurach.

Literacki atlas Warmii i Mazur można czytać z kilku perspektyw. Pierwsza daje wiedzę podstawową, informuje o pisarzach, przywołuje ciekawe i najważniejsze fakty z ich życia, przywraca zapomniane wątki historii i literatury. Druga – umożliwia ujrzanie bogactwa kulturowego krainy Warmii i Mazur. Wyprawa ku jego poznaniu może stać się przygodą, mającą niezapomnianą, bo intelektualno-duchową wartość. Wreszcie trzecia perspektywa dla wyrafinowanych odbiorców ukazuje przeszłość w historiozoficznej refleksji, nastroja do przemyśleń nad sensem ludzkiego życia i hierarchią jego wartości.

Bibliografia

- Białecka Sylwia, Zdrojkowska Ewa (2015), *Szeroki kął widzenia*, Olsztyn.
Neverly Igor (1955), *Archipelag ludzi odzyskanych*, Warszawa.
Nora Pierre (1974), *Mémoire collective*, w: *Faire de l'histoire*, sous la dir. de J. Le Goff, Pierre Nora, Paris.
Zdrojkowska Ewa (2012), *Rozmówki polsko-polskie. Wywiady radiowe*, Olsztyn.